

การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาชุมชน
Integration of Buddhist Principles for
Community Development.

สุภัฏฐวิทย์ ธารชัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

*****

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาชุมชน ก็คือ การพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขา คือ พัฒนาคนให้ศีล มีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิตอย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีศีล 5 อันเป็นพื้นฐานของมนุษยธรรมสำหรับชาวพุทธทุกคน มีสมาธิ (ความตั้งใจมั่นและมีสุขภาพจิตที่ดี) และปัญญา (ความรู้ ความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างลงตัว และไม่สร้างเงื่อนไขหรือปัญหาให้เพิ่มขึ้นแก่ตนเองและชุมชน นอกจากนั้น ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชน ก็จะต้องมีวิถีการใช้หลักพุทธธรรม ซึ่งมีความจำเป็นต่อการแก้ปัญหาสังคมไปปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่ตน

คำสำคัญ : การบูรณาการ, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา, การพัฒนาชุมชน

Abstract

This article aims to study the integration of Buddhist principles for community development, namely, the development of the threefold principles of human development. The discipline of living, at the very least, is the five basic principles of humanity. For all Buddhists, there is concentration (good intentions and good mental health) and wisdom (wisdom, ability to solve problems. Perfectly In addition, community leaders and people in the community do not create conditions or problems for themselves and the community. There must be a way to use Buddhist principles. It is necessary to solve social problems

Key words : Integration, Buddhism Principles, Development of Communities

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งได้กำหนดวิสัยทัศน์ประเทศไทยว่า มุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณธรรม และทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี โดยกำหนดพันธกิจภายใต้ปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ความมีเหตุผล ความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกันที่ดี บนฐานความรู้ คู่คุณธรรม ซึ่งพันธกิจดังกล่าว คือ 1) พัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรมนำความรอบรู้อย่างเท่าทัน มีสุขภาวะที่ดี อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้ดุลยภาพของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 2) เสริมสร้างเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม 3. ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาระบบบริหารจัดการประเทศให้เกิดธรรมาภิบาล จะเห็นว่าตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 แก่นแกนของการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม และจริยธรรม ควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่ม ทุกวัย ตลอดชีวิต จนมีภูมิคุ้มกันพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลง และก้าวสู่สังคมฐานความรู้ (ธีระวุฒิ อรุณเวช, 2544)

จากปัญหาดังกล่าวมานั้น ผู้เขียนในฐานะเป็นผู้บริหารคนหนึ่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลนครขอนแก่น มีความสนใจที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้า ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงต้องมีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาท้องถิ่น โดยเริ่มต้นจากการวางแผนทางพัฒนาท้องถิ่น การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา การกำหนดโครงการพัฒนา หรือกิจกรรมการพัฒนาภายใต้ศักยภาพการพัฒนาของตนเพื่อขับเคลื่อนท้องถิ่น แต่เนื่องจากการแก้ไขปัญหาดังกล่าว บางวิธีการยังเป็นแค่เชิงนโยบายและยังไม่มี การปฏิบัติจริง หรือไม่ก็เป็นเพียงวิธีการที่ยังอยู่ในขั้นตอนการปฏิบัติ ยังไม่รู้ได้ว่าจะประสบความสำเร็จจริงหรือไม่ เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเพียงด้านเดียวและยังขาดความเข้าใจในพื้นฐานของสังคมหลายอย่าง ซึ่งหนึ่งในนั้นก็เกิดจากการที่สังคมไทยนั้น ขาดหลักพุทธธรรม แต่ถ้าได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วย จะทำให้คนไทยและช่วยมนุษยชาติพ้นวิกฤตได้ พุทธบริษัทต้องมีความเข้าใจ หลักพุทธธรรม และสามารถนำไป

ประยุกต์ใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์จริง และขยายการพัฒนาออกสู่ระดับประเทศส่งผลให้เกิดการพัฒนาทั้งระบบต่อไป

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนในทางพระพุทธศาสนา

ความน่าอยู่ของชุมชนเป็นสิ่งที่แต่ละชุมชนจะเป็นผู้กำหนด ดังนั้น ความหมายของชุมชนน่าอยู่ จึงมีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย บางแห่งให้ความหมายในลักษณะของผลลัพธ์หรือผลกระทบ บางแห่งให้ความหมายในเชิงของกระบวนการ ในระยะแรกของการดำเนินการโครงการเมืองน่าอยู่ ส่วนใหญ่จะใช้ความหมายขององค์การอนามัยโลก ที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า เมืองน่าอยู่ หมายถึง เมืองที่มีการสร้างสรรค์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและสังคมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการขยายแหล่งทรัพยากรของชุมชนโดยให้ประชาชนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วม และช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการทำวิถีทางของชีวิต เพื่อให้ได้ศักยภาพหรือคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุด สำหรับประเทศไทยเมื่อมีการกำหนดนโยบายเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 แล้ว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเมืองแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานภายในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ประมวลความคิดที่มีผู้ศึกษาไว้ และสรุปความหมายว่า เมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ หมายความว่า ชุมชนที่อยู่อาศัยทั้งในเขตเมือง และชนบทที่มีสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดี มีสังคมที่เอื้ออาทร มีชุมชนเข้มแข็ง มีความสะดวกสบายปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีระบบเศรษฐกิจดี มั่นคง มีวัฒนธรรมและจิตวิญญาณเป็นเอกลักษณ์ของเมืองและชุมชน

ความหมายของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ นี้ เป็นความหมายที่หน่วยงานภาครัฐได้นำไปใช้ในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ที่อยู่ในหน้าที่ความรับผิดชอบ สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงใช้ความหมายดังกล่าว นอกจากนี้ต้องมีการศึกษา ความหมายของชุมชนน่าอยู่ ตามการรับรู้ของคนในชุมชนประกอบด้วย เพราะความน่าอยู่จะต้องเป็นไปตามการรับรู้ของคนในชุมชนว่า จะต้องมีความน่าอยู่อย่างใดจึงจะดี สำหรับการอยู่อาศัย การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมจนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้

ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมๆ กัน

เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด 4 ประการ คือ

1) พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยานพาหนะรักษาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

2) พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

3) พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต คุณภาพจิตเป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตรความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเพื่อแม่โอบอ้อมอารี ส่วนสมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรสู้งาน มีความอดทนมีสมาธิแน่นแน่มิสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ และสุขภาพจิตเป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

4) พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลป์และศาสตร์ต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2539)

การพัฒนาชุมชนน่าอยู่นั้นต้องอาศัยหลักธรรมเพื่อให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนมีความสุขสงบอาศัยธรรมชาตินี้เป็นตัวกำหนดบทบาทในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ด้วยเหตุ

เพราะว่า มนุษย์กับธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ มนุษย์สร้างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี และธรรมชาติก็สร้างเสริมชีวิตที่ดีให้แก่มนุษย์ การเป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า มนุษย์สร้างเหตุไว้ดี ผลจึงเกิดมาดีตามคือ เหตุผลของกรรมนั้น ย่อมให้ผลตามจริง ไม่ว่าจะเป็นกรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน หรือกรรมระหว่างมนุษย์ต่อธรรมชาติ เช่น เมื่อเราโค่นต้นไม้ที่ปลูกไว้หน้าบ้าน อากาศที่เคยเย็นสดชื่นในยามเช้า ก็จะเปลี่ยนเป็นร้อนอบอ้าวไม่มีความร่มเย็นอีกต่อไป และสิ่งที่เป็นคุณสมบัติภายใน ที่เป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างของการดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีนั้น ก็ได้แก่ การมีกุศล หรือ ความดีภายในเป็นพื้นฐานคือ ไมโลภ สำนึกในสิทธิมนุษยชน ไม่เห็นแก่ได้ มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ไมโกรธ รู้จักขมอารมณ์ไม่รู้ว่ารู้จักให้อภัย ไม่ถือโทษ มีน้ำใจ และไม่หลง มีปัญญาครอบรอบ เข้าใจเหตุผล และเฉลียวฉลาดทันต่อเหตุการณ์ และเมื่อมีคุณลักษณะทั้ง 3 ประการนี้แล้ว ก็ขึ้นอยู่กับ การดำเนินชีวิตที่จะเป็นไปตามกำลังของความสามารถที่จะรักษาธรรมในการดำเนินชีวิตได้ในขั้นใด ขั้นพื้นฐานคือ การรักษาศีล 5 ข้อ อันได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ผู้อื่น การไม่ประพฤตินิโคต ในกาม และการไม่ดื่มของมึนเมา ขั้นระดับกลาง ได้แก่ การรักษากุศลกรรมบถ 10 คือ กายไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ผู้อื่น ไม่ผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไมโลภอยากได้ของผู้อื่นมา ไม่ผูกใจเจ็บแค้นต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น เห็นผิดจากคลองธรรม และขัดแย้งกฎธรรมชาติ ส่วนการดำเนินชีวิตในขั้นสูงนั้นได้แก่การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ 8 ประการ คือ มีความเห็นชอบ มีความดำริชอบ มีวาจาชอบ มีการกระทำที่ชอบ มีการเลี้ยงชีวิตที่ชอบ มีความเพียรพยายามชอบ มีสติชอบ และมีสมาธิที่ชอบ

การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาตนหรือการฝึกฝนตน ถือว่าเป็นหลักของบัณฑิตผู้ฉลาด ผู้มีปัญญาในโลกนี้ก็ต้องฝึกฝนตนเองเพื่อความเจริญก้าวหน้าด้วยคุณธรรมต่าง ๆ มีเมตตา กรุณา เป็นต้น และหน้าที่กิจการงานที่ตนกระทำอยู่นั้น ซึ่งมีแนวการบูรณาการได้ดังนี้

1) การบูรณาการด้านศีล

การพัฒนาด้านพฤติกรรม หรือศีลจึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตทั้งของตนและคนหมู่มากในสังคมจะได้เกื้อกูลกัน ด้วยการมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดี เรียกว่าศีล การจัดระเบียบชีวิตและการร่วมกันให้เรียบร้อย รวมทั้งตัวระเบียบนั้นเอง เรียกว่า วินัย ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการจัดสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมให้มีระเบียบ

เรียกว่าสิกขาบท สำหรับการฝึกฝนขัดเกลาพฤติกรรมเพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้อง
 เกื้อกูลต่อการปฏิบัติในแนวทางที่จะเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการยิ่งๆ ขึ้นไป เรียกว่าวัตร ทั้งหมด
 นี้เมื่อเรียกคลุมๆ รวมๆ แล้วก็พูดว่าศีล (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2538) ซึ่งหมายถึง การ
 พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่
 ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น ต่อสังคม มี
 ความรับผิดชอบในหน้าที่ ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนอบรมกาย
 วาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการ
 ฝึกอบรมจิตใจ และ ปัญญาให้ยิ่งๆ ขึ้นไปนั่นเอง ดังนั้น การพัฒนาตนด้วยศีลจึงหมายถึงการ
 พัฒนาตนให้เป็นผู้มีศีล มีอาจารย์ดงาม และผู้มีศีลย่อมมีชื่อเสียงที่ดี กล่าวหาญในการเข้าสู่
 บริษัทชื่อว่ามิกลีนหอมหวานทวนลมกว่ากลิ่นทั้งปวง (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย 25/55 /44)
 ผู้มีศีลดงามมีความบริสุทธิ์หมดจดทางอาจารย์ ย่อมทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้เป็นอย่างดี
 เพราะได้ฝึกฝนพัฒนาตนดีแล้วนั่นเอง

2) การบูรณาการด้านจิตใจ

การพัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง สามารถต่อสู้กับ
 ความรู้สึกฝ่ายอกุศล หรือ บาปทางใจได้ ได้แก่ การทำใจให้เกิดความสำรวมด้วยดี เพราะเมื่อ
 จิตใจสำรวมดีแล้ว สามารถเอาชนะพ้นจากเครื่องผูกของมาร คือ กามคุณทั้งหลายได้ เพราะ
 บุคคลที่สำรวมจิต ซึ่งมีธรรมชาติเที่ยวไปไกลเที่ยวไปดวงเดียวไม่มีรูปร่างอาศัยอยู่ในถ้ำยอม
 จักสามารถพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารได้ และถ้าบุคคลมีจิตใจไม่มั่นคงก็จะมีปัญหาไม่สมบูรณ์
 ไม่ศรัทธาคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่อาจพัฒนาจิตใจให้ตั้งงามได้ (พระไตรปิฎกฉบับ
 ภาษาไทย 25 /38/37) การพัฒนาจิตใจสามารถทำได้ดังนี้

2.1 พึงระวังมลทิน คือ ธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตใจ จึงควรระวัง
 อย่าให้เกิดขึ้นแก่จิตใจพึงหาวิธีหลีกเลี่ยงเสียจะดีกว่า ดังความตอนหนึ่งว่า มลทิน ในที่นี้
 หมายถึงมลทิน 9 ประการได้แก่ ความมักโกรธ การลบหลู่บุญคุณผู้มีพระคุณ ความริษยาคน
 อื่นเมื่อได้ดีกว่าตน ความตระหนี่ ความมีมายาเล่ห์กล ความมักอวดอ้างตน การมักพูดเท็จไร้
 ความจริง ความปรารถนาลามก และความเห็นผิดจากคลองธรรม (พระไตรปิฎกฉบับ
 ภาษาไทย ,35/1021/ 526) เหตุที่เรียกว่าเป็นมลทินทางใจนั้น ก็เพราะทำให้ลดความดีความ
 งามลงไป ให้ดีไม่เต็มทีงามไม่เต็มที เช่น คนโกรธ ดูแล้วไม่น่าเลื่อมใส คนลบหลู่คุณท่าน เป็น
 คนคบไม่ได้ เป็นผู้ทำลายฐานอันมั่นคงของมนุษย์คนริษยา เป็นคนทำลายสังคม เป็นคน

ทำลายโลก คนตระหนี่ เป็นคนทำลายมิตร คนมีมายา เป็นคนไม่ซื่อตรงเห็นแก่ได้ ไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้คบหา คนมักอวด ทำให้เสียความรู้สึกเป็นที่รังเกียจของสังคม คนพูดปด ทำให้คนอื่นเสียผลประโยชน์ ผลสุดท้ายก็ให้เกิดโทษแก่ตนเอง คนมีความปรารถนาลามก ชอบก่อให้เกิดผลเสียแก่ส่วนรวมเพราะทำสิ่งที่เป็นไปได้และเกินตัว คนเห็นผิดเป็นเหตุให้เกิดผิดคิด เป็นอันตรายอย่างยิ่งทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น

2.2 ฟังหมั่นฝึกฝนจิตใจของตนอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความสุข อย่าตกเป็นทาสแห่งวัตถุนิยมจะทำให้หลงมัวเมา แม้เรื่องลาภ ยศ ตำแหน่ง โชควาสนาก็เช่นกันทำให้เกิดความสุขทางใจได้ไม่น้อย และพึงเจริญสติให้มั่นคง ดังความตอนหนึ่งว่า อันความจริงนั้นสิ่งที่ให้เกิดความสุขทางกายแล้วส่งผลให้เกิดความสุขทางใจต่อไปก็มีอยู่หลายประการ ยกตัวอย่าง การได้รับประทานอาหารที่เอร็ดอร่อยถูกใจ ภูกรสนิยม ได้ลิ้มรสที่แปลกใหม่ ได้ดื่มเครื่องดื่มที่ช่วยย่อยใจและเปลี่ยนแปลงอารมณ์ให้เกิดสุนทรียภาพ ได้แต่งชุดสวยๆ งามๆ ราคาแพงๆ แบบสไตล์ยุคใหม่ที่กำลังอยู่ในความนิยมของสังคมปัจจุบัน ได้เป็นเจ้าของบ้านเรือนทรงงามสวยหรูราคานับล้าน เพียงพร้อมด้วยเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ โชคดีได้รับปูนบำเหน็จรางวัล หรือได้โชคกลางลอยมหาศาลเป็นเงินนับแสนนับล้าน หน้าขึ้นตาบานอย่างบอกไม่ถูก หรืออาจได้รับข่าวดีปีใหม่ การเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งที่สูงและดีขึ้นไปกว่าเดิม เช่นที่กล่าวมานี้ ก็ทำให้สุขใจได้ไม่น้อยทีเดียว เพราะเป็นผลที่ทุกคนพึงปรารถนาโดยทั่วกัน

3) การบูรณาการด้านปัญญา

การพัฒนาด้านปัญญา หมายถึง การพัฒนาตนให้มีความฉลาด มีสติปัญญา ด้วยการฟัง การสนทนา ปรีक्षा ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์ ซึ่งเรียกว่าองค์ประกอบภายนอกที่ดีนั่นเอง มีแนวทางในการพัฒนาตนเองโดยการใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น มีวิจารณ์ญาณโดยใช้หลักเกณฑ์ของพุทธธรรมเข้าไปตัดสิน และกำกับอันจะช่วยให้เกิดความฉลาดในการแก้ปัญหาสำหรับการดำเนินชีวิตของตนและสังคม ประกอบด้วย

3.1 ฟังฉลาดถือเอาสาระจากร่างกายอันนี้ เหมือนนกที่ฉลาดที่บินไปกินผลไม้และอาศัยต้นไม้ ไม่เสียเวลา อ้างเป็นเขา เป็นเราอยู่ ดังความตอนหนึ่งว่า ดูแล้วก็ไม่แตกต่างจากนกเขา ที่จับอยู่บนต้นไม้ จะเป็นต้นไม้ชนิดใดก็ตาม ร้องอยู่อย่างเดียวว่า ของกู ของกู ของกู แสดงอาการว่าเป็นเจ้าของหวงแหนต้นไม้ที่ตนอาศัยจับอยู่ ชูให้สัตว์อื่นๆ ไม่กล้า

เข้ามาจับอาศัยในต้นไม้ นั่น ทั้งๆ ที่ตัวเองก็ไม่ใช่เจ้าของและไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรมากนัก แต่นกที่ฉลาดและมีความกล้าพอ ไม่ได้สนใจต่อคำขู่ของนกเขา บินมาแล้วก็บริโภคผลไม้ให้เต็มอ้ม แล้วก็จากไป โดยไม่ยึดถือว่านี้คือ ตัวเราและของๆ เรา ชื่อว่าได้ประโยชน์ที่ได้อาศัยร่มเงาและผลไม้อย่างพอเพียง

3.2 พึงฉลาดใช้สอยร่างกายนี้ ดังความตอนหนึ่งว่า คนผู้ฉลาดก็ดุจเดียวกัน อาศัยร่างกาย คือ ที่รวมแห่งอวัยวะต่างๆ เช่น หู ตา จมูก ลิ้น มือ เท้า เป็นต้น ทำดี พูดดี และคิดดี ไม่ให้เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทำลายตนเองและคนอื่น มีทรัพย์แล้วก็รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ ทำประโยชน์แก่กุศลแก่ตนเองและแก่คนอื่น โดยมีความเข้าใจว่า ทรัพย์ร่างกายเป็นเหมือนสิ่งของยืมมาใช้ ต้องรีบใช้ให้คุ้มค่า จะเก็บซ่อนไว้ด้วยความหวงและเสียดายอยู่ยอมนไม่ได้ เพราะในไม่ช้า จะต้องถูกทวงถามและส่งคืนเจ้าของเดิมไป

3.3 พึงฉลาดในร่างกายว่ามีอุปมาเหมือนไฟกำลังลุกไหม้แล้วรีบหนีไปเสีย ดังความตอนหนึ่งว่า อนึ่ง ทรัพย์ร่างกายนี้ ไม่แตกต่างจากเรือนที่กำลังถูกไฟไหม้ เพราะถูกไฟไหม้ ด้วยไฟคือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และไฟกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ เผาให้เราร้อนดินร่นไม่มีวันเวลาหยุดนิ่งอยู่ได้ ผู้เป็นเจ้าของบ้านที่ชาญฉลาด ต้องรีบดับไฟหรือขนย้ายทรัพย์สมบัติ ออกหนีจากไฟไหม้ให้ได้ เพราะสิ่งของที่นำออกได้แล้ว ย่อมจะใช้ประโยชน์ได้ไม่เสียหาย

3.4 พึงฉลาดแจกจ่ายทรัพย์ของตนเอง เพื่อเกิดบุญกุศล ให้เกิดความสุขทั้งใน ชาตินี้และชาติหน้า ดังความตอนหนึ่งว่า การนำทรัพย์สมบัติออกจากเรือนที่ถูกไฟไหม้ ทานเปรียบเหมือนกับการให้ทานเป็นการนำทรัพย์ภายนอก แลกเปลี่ยนเอาทรัพย์ภายใน อันได้แก่บุญกุศล ซึ่งจะเป็นผลคือความสุขสบาย ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังคำเทศากล่าวว่า “พึงนำทรัพย์สมบัติออกจากโลก ด้วยการให้ วัตถุที่ให้แล้ว ย่อมเป็นการนำออกดีแล้ว วัตถุที่ให้แล้ว ย่อมมีสุขเป็นผล ส่วนวัตถุ ที่ยังไม่ได้ให้ ก็ไม่เป็นเช่นนั้น

3.5 พึงฉลาดรักษาประโยชน์ทั้งสองเอาไว้ ดังความตอนหนึ่งว่า คนฉลาดจะทำดี พูดดี และคิดดี โดยมุ่งประโยชน์ตนบ้าง ประโยชน์คนอื่นบ้าง หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่ายบ้าง ให้สมบูรณ์ตลอดไปไม่ยอมปล่อยให้ ภาย วาจา ใจ ไปทำชั่ว พูดชั่ว และคิดชั่วโดยเด็ดขาด ชีวิตทั้งชีวิต อุทิศให้เพื่อความดี โดยมองเห็นความจริงว่า ร่างกายสังขารไม่นาน ก็แตกดับไป แดกไปตามสภาวะ เงินทองของนอกกาย มีไว้ใช้โลกปัจจุบัน เพราะเป็นของประจำโลก จะนำไปสู่โลกหน้าไม่ได้ จึงจำเป็นต้องแสวงหาและใช้จ่าย เพื่อประโยชน์ของตน

และของคนอื่นให้ทันในปัจจุบัน และทั้งนี้ เพื่อให้เป็นทรัพย์ คือ บุญกุศลอันจะนำตนไปสู่สุคติ ภายใต้มพระพุทธรูปนั้นก็ตรัสรับรองคนมีปัญญาดี อยู่เพียงวันเดียวดีกว่าคนทุปัญญาอยู่ตั้ง ร้อยปี แล้วพระองค์ยังตรัสยกย่องคนมีปัญญาที่เห็นหลักไตรลักษณ์ อยู่วันเดียวดีกว่าคนอยู่ ร้อยปีไม่เห็นไตรลักษณ์ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย 25/ 113/ 65)

3.6 ปัญญาทำให้คนมีความสุข คือ เมื่อบุคคลมี “ทมะ” ซึ่งหมายถึง ความ ผิดใจหรือ ข่มใจ โดยความทมะ ก็คือ ปัญญา รู้จักรับผิดชอบชั่วดี ละในสิ่งที่ชั่ว ทำให้สิ่งที่ดี บรรดาคนที่เกิดมาผู้ที่สั่งสมอบรมปัญญาไว้ได้มาก ย่อมทำให้เป็นผู้ฉลาดและมีความสามารถ สูง ทำให้บริหารงานได้รวดเร็ว และถูกต้องทำให้หายจากความโง่เขลา กลายเป็นคนฉลาด ทำ คนที่มีความทุกข์ให้กลับมีความสุข และจะต้องเป็นสัมมปัญญา หรือเป็นสัมมาทิฐิ จึงเป็น ปัญญาที่พึงประสงค์ในขั้นนี้

3.7 แหล่งที่มาของการเกิดปัญญา มี 3 ประการ คือ เกิดจากการฟัง คิด และลงมือปฏิบัติตามภาคทฤษฎีที่ได้ศึกษามาแล้วนั้น ดังความตอนหนึ่งว่า การตั้งใจศึกษา ตั้งใจ ตั้งใจฟัง จากท่านผู้รู้คนอื่นให้สำเร็จผล คือ ถ่ายความรู้ของท่านมาให้เกิดเป็นความรู้มีใน ตนได้แก่ ความรู้เพราะความจำ เรียกว่า สุตมยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง การพิจารณา สอบสวน ไคร่ครวญ จับเหตุหยั่งถึงผล จับผลสาวหาเหตุด้วยใจ

3.8 ประโยชน์ของปัญญา ได้แก่ ปัญญานั้นเป็นธรรมอันวยผลมหาศาล หากอยู่ในระดับโลกก็จะช่วยให้ตั้งตนได้ ทำให้มีในสิ่งที่ต้องการมี ทำให้ได้ในสิ่งที่ต้องการได้ คุ่มครองรักษาตนและคนที่เกี่ยวข้องให้ได้รับความปลอดภัย ทำให้มีความสุขสมหวังในชีวิต ระดับทางธรรม ทำให้เป็นผู้รู้เท่าทัน ตามความเป็นจริงเป็นผู้มีเหตุผลหนักแน่น จิตใจไม่ คลอนแคลน ปรับชีวิตให้เข้ากับธรรมชาติได้ดี เป็นผู้มีทุกข์น้อย แต่มีความสุขมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญญาที่ได้รับแรงสนับสนุนจาก ทาน ศีล และสมาธิ แต่เบื้องต้นแล้ว ยังมี ความหนักแน่นมั่นคง เนื่องจากฐานรองรับเป็นปึกแผ่นแน่นหนาไว้ใจได้ รวมเป็นกำลังธรรม

3.9 ความสัมพันธ์ระหว่างศีล สมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นเหตุปัจจัย ต่อเนื่องกันให้เกิดการพัฒนาที่เจริญก้าวหน้า เกิดผลดีทั้งแก่ตนและคนอื่น จัดเป็นบุญที่พึงให้ เกิดมีขึ้น ดังความตอนหนึ่งว่า เมื่อสรุปเป็นแนวทางปฏิบัติได้ว่า การตั้งจิตสมาทาน คือ ถือไว้ เพื่อปฏิบัติ เช่น รักษากาย วาจาของตนให้เป็นปกติเรียบร้อย ไม่ก่อเวรภัยใด ๆ ให้เกิดขึ้น ความสุขสบายย่อมมีทั้งแก่ตน ทั้งแก่คนอื่น การสำรวมระวังใจไม่ให้ฟุ้งซ่าน ไปในอารมณ์อัน เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส แต่ให้จิตมั่นคงอยู่ในอารมณ์ของสมาธิแทน และนำปัญญาให้รู้เท่าทันกิเลส

และกองทุกข์ ระวังตั้งใจไม่ให้ถูกกิเลส คือ โลก โกรธ หลง มาเป็นนายอยู่เหนือจิตใจ ก็นับว่าเป็นการฝังขุมทรัพย์ คือ บุญเข้าไว้ในตนแล้ว

3.10 ผู้มีปัญญาพึงประกอบบุญนิธิ คือ การสร้างถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาหรือ สร้างในบุคคล สามารถขัดเกลาจิตใจให้สะอาดได้ตามลำดับ ดังความตอนหนึ่งว่า การฝังขุมทรัพย์ คือ บุญไว้ในสิ่งที่เป็นวัตถุ หรือบุคคลเป็นรูปธรรม มีโอกาสดำรงอยู่ได้นาน และสามารถมองเห็นให้เกิดบุญได้ทุกขณะที่พบเห็น ทำให้เกิดมีเมตตริจิตมีมิตรสัมพันธ์ อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และสามารถขัดเกลากิเลส ซึ่งเกาะกินใจให้ใสสะอาดขึ้นโดยลำดับได้

หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความหลากหลาย เหมาะสำหรับบุคคลหลายระดับซึ่งมีวิถีชีวิตแตกต่างกันไป มีธรรมที่ต้องปฏิบัติผิดแผกแตกต่างกันไปตามระดับ ของตน แต่ถึงอย่างนั้นพุทธบริษัทก็สามารถดำรงอยู่ทั้งในโลกียธรรมและโลกุตระธรรม โดยมี โลกุตระธรรมเป็นเป้าหมาย มีได้จำกัดตัวอยู่ในเขตพรมแดนทางด้านจิตใจล้วนๆ อย่างที่มักเข้าใจกัน การฝึกฝนพัฒนาตนแม้จะมีจุดหมายอยู่ที่การเสริมสร้างปัญญาให้เข้าถึงสัจธรรม แต่ก็ต้องอาศัย สภาพแวดล้อม ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดสันติสุข เช่น ไตรสิกขา สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ซึ่งเป็นการจัดสภาพแวดล้อมที่ดีที่ เอื้อต่อการฝึกฝนพัฒนาตนอีกทอดหนึ่ง โดยที่สุดแล้วก็เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาด้วยความสำคัญไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกทุกคนควรนำมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ติงาม เพื่อสร้างสันติสุขให้กับสังคม จัดปรับเตรียมสภาพชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งลักษณะแห่งความสัมพันธ์ต่างๆ ให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสมและพร้อมที่จะเป็นอยู่ปฏิบัติกิจและดำเนินการต่างๆ เพื่อก้าวหน้าไปอย่างได้ ผลดีที่สุด สู่จุดหมายของชีวิต ของบุคคล ขององค์กร ของชุมชนตลอดจนสังคมและประเทศชาติต่อไป จึงกล่าวได้ว่า หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาแม้จะมีเป้าหมายที่พระนิพพาน แต่ในขณะที่ให้ความสำคัญกับสภาพความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และชุมชนด้วย

สรุป

แนวทางการพัฒนาชุมชนน่าอยู่ต้องมุ่งเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมบนฐานของความมีเหตุมีผล ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน โดยพัฒนาระบบการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคม กระบวนการยุติธรรม สิทธิมนุษยชน

รวมทั้งมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต เกิดความสงบสุขในสังคม โดยมีแนวทางอยู่ 4 แนวทาง คือ เสริมสร้างครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง มีสัมพันธภาพที่ดี เกิดความอบอุ่น รักษา สืบทอดวัฒนธรรมและค่านิยมที่ดีสู่คนรุ่นต่อไป โดย เสริมสร้างพ่อแม่ให้มีความรู้เกี่ยวกับการ ใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ปลอดภัยและมั่นคงภายในครอบครัว เกิดการเรียนรู้ร่วมกันโดยยึด หลักธรรมในพระพุทธศาสนาคือหลักไตรสิกขา คือ ในเรื่องการปฏิบัติต่อผู้อื่นในทางที่ดี สิ่ง เหล่านี้จัดเป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมหรือบรรยากาศทางจิตวิทยาที่ดีในที่ชุมชน ให้ประชาชน ในสังคมมีความโอบอ้อมอารี มีวจีไพเราะ มีการสงเคราะห์ชุมชน มีการวางตนเองให้ เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ซึ่งจะเป็นแรงกระตุ้นการสนองตอบที่ดีจากอีกฝ่ายหนึ่ง ช่วยให้ เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อกันมากขึ้น มีความสัมพันธ์กันใน หน่วยงาน องค์กรต่างๆ ทั้งทาง ภาครัฐ และเอกชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและ กันตั้งแต่สถาบันเล็กสุด ของสังคมคือสถาบันครอบครัว จนถึงใหญ่สุดของสังคมคือสถาบันชาติ บุคคลจะอยู่ในสังคม ได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความประพฤติ เรียบร้อยดีงาม มี คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการ ดำเนินชีวิต

เอกสารอ้างอิง

- ธีระวุฒิ อรุณเวช. (2544). *กระบวนการพัฒนาสังคมสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับพื้นที่บน ฐานพุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ มนุษย์.
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. (2539). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำ ชาติ*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- _____. *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง*. (พิมพ์ครั้งที่ 30). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ ธรรม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .